

YASALLIK VE ADALET AYRIMINDA EYLEMİN DEĞERİ: ARISTOTELES, HEGEL VE JUDITH BUTLER'İN ANTIGONE YORUMLARI

Sema ÜLPER OKTAR*

ÖZET

Bu makalede modern tartışmalarda ve feminist siyaset bağlamında önemli bir atıf kaynağı olan Antigone üzerinden yürütülen yorumlara odaklanılmıştır. Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone yorumları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Antigone, yazılı yasaların adil olan açısından yetersiz kaldığı yerde ortaya çıkan "dürüstlük" biçimlerine karşılık gelen törel düşünün bir temsilcisi olarak belirir. Bu makale, Aristoteles'in "hakkaniyet", Hegel'in "evrensellik" ve Judith Butler'ın "temsil edilebilirliğin sınırları" üzerinden ele aldıkları Antigone yorumları üzerinden politik eylem'in mahiyeti hakkında bir inceleme yapma amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hakkaniyet, Evrensellik, Temsil Edilebilirlik, Antigone, Yasallık ve Adalet

(The Worth of Action in the Difference Between Legitimacy and Justice: Aristotle's, Hegel's and Butler's Interpretations on Antigone)

ABSTRACT

In this article, I focused on the Antigone myth, which is an important source of reference in the context of modern debates and feminist politics. For this purpose, I comparatively investigated Aristotle's, Hegel's and Butler's reviews on Antigone. Antigone emerges as an agency of the ethical perception that is presented as "honesty" and the myth rises when the written laws are incapable of determining what is just. So, in this article, I purpose to making investigation about the nature of the political action through Aristotle's, Hegel's and Butler's interpretations on Antigone.

Keywords: Fairness, Universality, Representativeness, Antigone, Legitimacy and Justice

* Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim elemanı
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2016 Bahar, sayı: 21, s. 1-16
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

*Yasalık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

“Buradaki herkes bana içten katılırdı, eğer korku dillerini mühürlememiş olsaydı. Bu konuda da tiranın keyfine diyecek yok: İstedğini söyleyebiliyor ve yapabiliyor.”¹ (Antigone)

Bilindiği gibi *Antigone*, Sophokles'in kralın koyduğu yasalar ile doğanın Tanrısal yasaları arasında tercihte bulunmayı ve bedel ödemeyi anlatan tragedyasıdır. Antigone, ağabeyi Polyneikes'in gömülmesini yasaklayan Kreon'a karşı kendisini eyleme yetili saymasını sağlayan doğanın yasasını hatırlar. Bu ünlü tragedyada birçok modern tartışmada –özellikle de feminist tartışmalarda- önemli bir atf kaynağı olmuştur. Bu atflar çoğu kez köklerini Aristoteles'te bulan eski bir tartışmaya dayanmaktadır.

Aristoteles bu tragedyadan hareketle oldukça önemli bir tartışmaya yer verir. Bu tartışma “hakkaniyet” tartışmasıdır. Hakkaniyet Aristoteles'e göre, yazılı ceza yasalarındaki noksanlıkları karşılar. Başka bir anlamıyla hakkaniyetin, yazılı yasanın ötesine geçen bir adalet türü olduğu söylenebilir. Yasa koyucu yasaları genel durumlar için yapmak zorunda olduğundan bazı durumlar için yetersiz kalacak birtakım kurallar koymuş olabilmektedir. *Retorik* adlı yapıtta bu açmaz hakkaniyet tabiriyle aşılır. *Nikomakhos'a Etik* de ise doğru olanın adaletli olanı öncelediği durumlardan söz edilirken bu açmaza yer verilir. Doğrunun adaletle önceliği, yasanın yetersiz kaldığı durumlar açısından söz konusu edilir: “O halde doğru ile adaletli olan aynı şeydir; ve her ikisi de erdemli şeyler olmakla birlikte, doğru olan daha iyidir. Bu çıkmaza götüren, doğru olanın adaletli olması, ama yasaya uygun adaletli olmaması; yasaya uygun olanı düzelten adaletli olmasıdır. Bunun nedeni, her yasanın genel olması, oysa kimi konulardan genellik düzeyinde söz etmenin olanaksız olmasıdır. Demek ki, genel olarak konuşmanın zorunlu olduğu ama bunu doğru yapmanın olanaksız olduğu durumlarda yasa, çoğu zaman olanı hesaba kadar, yaptığı yanlış bile bile. Ancak bu yüzden yasa daha az doğru olmuyor; çünkü hata yasada ya da yasa koyucuda değil, konu edilenin doğal yapısındadır, çünkü eylemle ilgili konuların malzemesi doğrudan doğruya öyledir ki, yasanın dile getirdiği genel olana aykırı bir şey olduğu zaman, doğru olan yasa koyucunun genel olarak konuşmakla atladığı ve yanıldığı yerde eksik olanı düzeltmek, yasa koyucunun eğer kendisi orada bulunsaydı, söyleyeceği şeyi söylemek ve eğer bilseydi, yasasına koyacağı şeyi yapmaktır. Bunun için doğru, adaletli bir şeydir ve bir tür adaletten daha iyidir, ama genel olarak

¹ Antigone, Sofokles, çev. Ayşe Selen, Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul, 2011, s.28.

adaletten değil; genel olarak adaletin yanılığa götürdüğü yerde daha iyidir. Ve doğrunun aslı şudur: Genel olması nedeniyle yetersiz kaldığı yerde yasayı düzeltmek.”²

Görüldüğü gibi Aristoteles'te yasa konulamayan ve yasanın genel olması nedeniyle yetersiz kaldığı durumlar için doğru olarak eylemeye iten bir ilke olarak hakkaniyet devreye girmektedir. Bir başka önemli nokta ise yasanın “olan”ı, hakkaniyetle eyleme geçmeyi koşul olarak gören doğruluğun ise “olması gereken”i esas alıyor olmasıdır. Başka bir ifade ile olan- olması gereken ayrımında adalet ilkinde, doğruluk ise ikincisine karşılık gelmektedir. Burada eylemin hem ahlâki hem de siyasal açıdan değeri, doğruluğun hakkaniyetle işlenmesinden gelecektir. Aristoteles bu ilkenin geçerlilik kazanması için, kasıtlı yapılması zorunlu olan kötü eylemlerin, öyle olmayanlardan kesin olarak ayrıldığı kuralların bilinmesi gerekliliğinin altını önemle çizer. Öyle ki ona göre, bir insanın çoğu kez, kendisine atfedilen bir işi kabul ettiği, ama o işe yakıştırılan adı kabul etmediği olur. Yani birisi bir şeyi aldığını ama onu çalmadığını, birine vurduğunu ama saldırıda bulunmadığını, bir şeyi çaldığını ama çaldığı şey kutsal bir şey olmadığı için kutsal şeye karşı saygısızlık etmediğini ileri sürebilir. Aristoteles'e göre bu gibi durumlarda adaletin açıkça ortaya konulabilmesi için hırsızlık, zulüm, zina gibi şeyleri öyle olmayanlardan açıkça ayırt edebilmek gerekir. Hakkaniyet ise bu ayrımların yazılı olan ve olmayan yasalar açısından anlamını belirlemeye yarar. Aristoteles bu bağlamda hakkaniyeti şöyle tanımlamaktadır: “O zaman, kesin bir ifade olanaksız, ama yasa çıkarmak zorunluysa, yasa kapsamlı terimlerle yazılmalıdır; böylece bir insan başka bir insana vurmak için elini kaldırdığında ya da gerçekten vurduğunda elinde bir yüzükten başka bir şey yoksa, yasada yazılı sözlere göre cezayı gerektiren bir işten suçlu olacaktır; ama gerçekte suçsuzdur, onun böyle olduğunu bildiren şeyse hakkaniyettir. Hakkaniyetin bu tanımından, hangi tür eylemlerin, hangi tür kişilerin haklı ya da tersi olduğu açıktır. Hakkaniyet, bağışlanabilir eylemlere uygulanmalıdır; ve bize bir yandan cezayı gerektiren eylemlerle, öte yandan yargılama hataları ya da talihsizlikler, kazalar arasında ayırım yaptırabilmelidir.”³ Bu tanıma göre hakkaniyet, insan doğasının zayıflığına karşı bir hafifletici ilke görevi görür. İnsanların ne söylediklerinden çok, ne söylemek istediğini anlamayı, bir insanın şu anda değil, genellikle ne olduğunu sorgulamayı buyurmakla o, bütünsel bir bakışı ve kapsayıcı bir sorgulama yeteneğini gerektirir. Bu nedenle bir eylemi hakkaniyetle sorgulayan “hakem”, sadece kesin yasaya

² Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.112.

³ Aristoteles, Retorik, çev. Mehmet H. Doğan, YKY, İstanbul, 2001, s.85.

*Yasallık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

bağlı kalarak ele alan yargıçtan, daha doğru bir değerlendiricidir. Dolayısıyla eylemin gerçek değerinin belirlenmesi, yalnızca yasalara bağlı kalmakla değil, hakkaniyetli bir yönelimle mümkündür. Bu nedenle Aristoteles yasaları ele alırken, güvenilirlikleri konusunda bir açık kapı bırakır. Yasalarla karşı karşıya geldiği noktada hakkaniyetin, doğanın yasası olması nedeniyle sarsılmaz bir kaynak olduğunu yineler: “Eğer yazılı yasa bizim davamıza karşı şeyler söylüyorsa, biz mutlaka evrensel yasaya başvurmalı ve onun daha büyük hakkaniyetinde ve adaletinde direnmeliyiz. Jüri üyesinin ‘Kararımı kendi dürüst kanıma göre vereceğim’ yemininin, o insanın yalnızca yazılı yasanın metnine uymayacağı anlamına geldiğini ileri sürmeliyiz. Hakkaniyet ilkelerinin devamlı ve değişmez olduğunu, evrensel yasanın da değişmediğini, çünkü doğanın yasası olduğunu, oysa yazılı yasaların sık sık değiştiğini inatla ileri sürmeliyiz.”⁴ Aristoteles’in yasalar konusundaki bu görüşlerinin kökeninde daha önce de belirtildiği gibi Antigone bir figür olarak hatırı sayılır bir öneme sahiptir.

Antigone erkek kardeşini gömmekle yazılı yasayı çiğnese de yazılı olmayan doğanın yasasına sadık kaldığını defalarca yineler. Aristoteles bu ayrıma dayanarak, gerçek adaletin doğru ve yararlı olduğunu; sahte adaletin ve sonuç olarak da yasanın, gerçek amacını yerine getirmediği için, kimi durumlarda böyle olmadığını ifade eder. Adaletin gümüşe benzediğini, gerçeği sahtesinden ayırt edilecekse, yargıçlarca ona değer biçilmesi gerektiğini sözlerine ekler. Yine bu tragedyayı temel alarak, bir insanın ne kadar iyiye, yazılı yasayı değil, doğa yasasını o kadar fazla izleyeceğini ileri sürer. Tüm bu görüşleriyle o, yazılı yasanın toplumlara özgülüğünden ve değiştirilebileceğinden söz ederek, çağdaş siyaset felsefesinin köklerini kendisine dek geriye götüreceği evrensel-tikel gerilimine kaynaklık etmiş olacaktır. Aynı zamanda Antigone, özbilincin yasalarla olan ilişkisinin de bir anlatımıdır. Aristoteles’te bu ayrım değişmeyecek olan evrensel yasanın, yazılı yasalar değil, doğanın yasaları olduğuna dair ortaya konan fikirlerle aşılmış olur. Siyaset felsefesine “yürek” ve “vicdan” gibi temalar bu tragedyaya ve ona dair geliştirilen fikirler üzerine girmiştir.

Hegel *Tinin Görüngübilimi* adlı yapıtında Antigone’u iki kez anar. *Tinin Görüngübilimi*’nde Antigone üzerine ilk vurgu; iyinin ve doğrunun “olması gereken” içeriği ile uğraşan dürüstlük biçimlerinden söz edişinde açığa çıkar. Bu dürüstlük olmaksızın yasalar, bilincin özü olarak ortaya çıkamazlar. Hegel’e göre yasa belirli yasa olarak olumsal- keyfi bir içeriğe sahiptir ve böyle olmakla o tekil bir bilincin yasasıdır. Bunların karşısında yer alan salt yasalar ise zeminini tikel bir bireyin istencinde taşımaz. Aksine bunlar

⁴ Aristoteles, a.g.y, s.87.

kendinde ve kendi içindir. Vardır ve onlar üzerine daha fazla bir şey söylenemez. Hegel'in Antigone'u andığı ilk yer, bu salt yasaların, Antigone'un sözünü ettiği Tanrısal yasalar olduğunu ifade ettiği satırlardır. Hegel'in ilk Antigone yorumu şöyledir: "Özbilincin onlarla ilişkisi eşit ölçüde yalın, durudur. Vardır, ve hepsi bu kadar, -onlarla ilişkisinin bilincini oluşturan budur. Bu yüzden Sophokles'in Antigone'u onları tanrıların yazılmamış ve yanılmaz tüzesi olarak tanır.

*Dünü ya da bugünü değil, ama bengiliği yaşarlar,
Ve nereden gelmişlerdir, kimse bilemez."*⁵

Hegel yalnızca var oldukları söylenebilecek olan bu yasaların, kökenlerinin de sorgulanamayacağını belirtir. Bu yasaların kökenini sorgulayarak, onları doğdukları noktaya sınırlamak isteyen kişi, onları aşmış olur. Bu yolla kendi evrenselliğini, yasaların koşullu ve sınırlı oluşunu ilân etmiş olur. Bu sorgulama sözü edilen yasaların kendinde varlıklarının yadsınmasıdır.*Törel duyuş ise doğru olana sıkıca sarılmakta ve onu sarsmaktan bütünüyle kaçınmakta yatar. Hegel'in bu düşüncelerine göre Antigone törel duyuşun ideal bir temsilcisidir. Yazılı yasaların adil olan açısından yetersiz kaldığı yerde Aristoteles'in sözünü ettiği, doğrunun güvencesi olan hakkaniyet, burada insani ve Tanrısal yasaların karşı karşıya geldikleri yerde ortaya çıkan dürüstlük biçimine karşılık gelir.

Hegel Antigone'a ikinci kez insani ve Tanrısal yasa ayrımında atıfta bulunur. Antigone devlet karşısında ailenin, erkek karşısında kadının, yaşam karşısında ölümün temsiliyetidir. Bu nedenle bu tragedya pek çok çağdaş edebi esere ilham vermesine ek olarak, özellikle feminist siyaset bağlamında siyasi yazına da kaynaklık etmiştir. Yaşam karşısında ölümü temsil edişin buradaki anlamı nedir? Hegel açısından bu soru ne ifade eder?

Hegel "Ölü"nü boş bir tekillik, eylemsiz bir başkası için varlık

⁵ Hegel, Tinin Görüngübilimi, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İkinci Baskı, İstanbul, 1994,s.283.

* Başka bir yapıtında Hegel, yasaların sorgulanması ile ilgili Antigone'un açığa vurduğu şeyi şöyle özetler: "Etik ilke bir bütün olarak hem nesnel hem de öznel öğelerde kendini gösterir; ancak tam da bu ilke yüzünden nesnel ve öznel öğeler tek başlarına sadece biçimsellikten ibarettirler. Burada iyi tözdür veya nesnel olanı öznellik ile doldurandır. Toplumsal düzeni nesnel bakış açısından düşünürsek etik bakımdan insanın kendisinin bilincinde olmadığını söyleyebiliriz. Bu anlamda Antigone yasaların ne zaman devreye gireceğini kimsenin bilemeyeceğini açığa vurmaktadır; yasalar ebedidir yani mutlak olarak vardır ve şeylerin doğasından akarlar. Sabit bir varoluşları olmasına karşın bütünün tek ögesi olan bilinçliliğe de sahiptirler." (G.W.F. Hegel, Philosophy of Right, Translated by S.W Dyde, Batoche Books, Kitchener; 2001.paragraf 144 sayfa 132 s.

*Yasallık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

olduğunu ifade eder. Aile bireylerinin Tanrısal yasayla olan bağı Hegel ölüm üzerinden açıklar. Feminizmin bir başkaldırı figürü olarak aldığı trajik kahramanın kadın olması; bir başka trajik neden üzerinden de anlaşılabilir. Çünkü erkek kardeş Hegel'e göre aile yasasını bırakarak, içinde yaşadığı Tanrısal yasa alanından insan yasasına geçer. Ancak kadın ailenin başı ve Tanrısal yasanın bekçisi olarak kalır. Bu nedenle Hegel'in aile ve tanrısal yasa üzerine görüşlerini ifade ederken Antigone'u anması son derece doğaldır. Ailenin "Ölü"ye dair görevini Hegel şöyle anlatır: "Bilinçsiz isteklerin ve soyut kendiliklerin ölüyü onursuzlaştıran bu eylemini Aile ondan uzak tutar ve kendi eylemini onların yerine koyarak kan-bağını toprağın kucığı ile, ögesel yokoluşsuz bireysellik ile evlendirir; böylece Aile bireyi ona karşı özgür olmayı ve onu yok etmeyi isteyen tekil özdeksel öğelerin ve alt yaşam türlerinin kuvvetlerini yenen ve denetleyen bir topluluğun yoldaşı yapar. (435)"⁶ Hegel bu son ödevin böylece eksiksiz tanrısal yasayı, ya da bireye karşı olumlu törel eylemi oluşturduğunu ifade eder. Antigone'un eksiksiz bir biçimde gerçekleştirdiği tam da bu son görevdir. Hegel "ölü"ye karşı salt sevgide kalmayan, ama törel olan tüm öteki ilişkilerin insani yasa ait olduğunu ve bireyi edimsel olarak ait olduğu doğal topluluk içerisine gömülüşünün üzerine yükseltmek gibi olumsuz bir anlam taşıdığını da ifade eder. Hakkaniyet; böyle bir görevi yasaklayan yasaysa bile, ona karşı çıkmayı bir görev olarak buyurmakla açığa çıkar. Antigone yazılı yasalar karşısında bir isyankâr, hakkaniyet ilkesini koşulsuzca içeren Tanrısal yasalar karşısında ise bir kahramandır. Antigone'u Aristoteles açısından da Hegel açısından da önemli kılan bu çelişkiyi ortaya koymuş olmasıdır. Hegel, törel bilincin tamlığını bu çelişki üzerinden tanımlar. Ona göre karşı çıktığı yasayı ve gücü önceden tanıyan, onları zor ve haksızlık olarak, törel bir olumsuzluk olarak alan ve bile bile "suç" işleyen Antigone törel bilincin tamlığını ortaya koyar. Antigone'un suçunu yadsımıyor oluşunu Hegel şöyle yorumlamaktadır: "Yerine getirilen edim görüş açısını bütünüyle değiştirir; yerine getirmenin kendisi törel olanın edimsel olması gerektiğini bildirir; çünkü amacın edimselliği eylemin amacıdır. Eylem doğrudan edimsellik ile tözün birliğini anlatır; edimselliğin öze olumsal olmadığını, ama, öz ile bağlaşma içinde, gerçek hak olmayan hiçbir hakka verilmediğini anlatır. Törel bilinç bu edimsellik nedeniyle ve kendi edimi nedeniyle, karşıtını kendi edimselliği olarak kabul etmelidir, kabahatini kabul etmelidir; (470)

*acısını duyduğumuz içindir ki yanılığımızı kabul ederiz. (Sophokles,
Antigone, V, 926) "*⁷

⁶ Hegel, a.g.e, s.293.

⁷ Hegel, a.g.e, s.305.

Hegel bu kabullenişin törel amaç ve edimselliğın ortadan kaldırılmış çatışmasını anlattığını ifade eder. Bu kabulleniş ona göre haktan başka hiçbir şeyin geçerli olmadığını bilen törel anlayışa geri dönüşü ifade eder. Aristoteles'te haklı olanı yasanın sağlayamadığı yerde bir yürek yasası olan hakkaniyet devreye girer ve arzu ve iştah ile olandan olması gerekene uzanan doğal bir süreç yaşanır. Hegel de benzer olarak *Tinin Görüngübilimi*'nin Usun Pekinliği ve Gerçekliği adlı bölümünde haz ve zorunluluk kavram çiftlerini tartıştır. Hegel burada özbilincin yaşama atılışını, kendisinin bir başka özbilinçte birey olarak bilincine varma isteği üzerinden açıklar. Bu istek eylemiyle insan haz duymaya, bağımsız görünen başka bir bilinçte kendi edimselleşmesinin bilincine ve böylece iki bağımsız özbilincin birliğinin sezgisine ulaşır. Bu yeni biçimdeki zorunluluk Hegel'e göre onun kendi özüdür. Zorunluluğun bu yeni şekli Hegel'in görüşlerini Antigone'a dek uzatacak yeni bir yasaya dönüşür. Hegel "yüreğın yasası" olarak adlandırdığı ve dolaysızca edinilen bir şey olması nedeniyle Aristoteles'teki hakkaniyete karşılık gelen yasayı şöyle tanımlamaktadır: "Evrenseli ya da yasayı kendi içinde taşıdığını dolaysızca bilir, ve bu yasa, dolaysızca bilincin kendi-için-varlığında olma belirleniminden ötürü, yüreğın yasası olarak adlandırılır. Bu şekil, tıpkı önceki şekil gibi, kendi için bireysellik olarak özdür, ama bu kendi-için-varlığın zorunlu ya da evrensel olarak geçerli olması belirleniminden ötürü onun için daha varsıldır. Öyleyse yasa, ki dolaysızca özbilincin kendi yasasıdır, ya da bir yürek ki gene de içerisinde bir yasa taşır, özbilincin edimselleştirmeye yöneldiği amaçtır."⁸

Hegel yukarıda tanımladığı süreçte, yüreğın ve edimselliğın karşı karşıya geldiğini belirtir. Çünkü yürekte yasa ilk olarak yalnız ve yalnız kendi içindir, yani henüz edimselleşmemiştir. Edimsellik ise Hegel tarafından bir yandan tekil bireyselliği ezen bir yasa olarak, bir yandan da o düzen altında acı çeken insanlık olarak tanımlanır. Bunlardan ilki yüreğın yasası ile çelişen zorbaca bir dünya düzenine, ikincisi ise yüreğın yasasını izlemeyen, tersine yabancı bir zorunluluğa boyun eğen insanlığa karşılık gelir. İşte tıpkı Antigone'un yaptığı gibi bireysellik, yüreğın yasası ile çelişen bu zorunluluğu ve ayrıca onun yarattığı acıyı ortadan kaldırmaya yönelir. Yüreğın yasasında bireysellik ve zorunluluk dolaysızca birken, yüreğın yasasına karşı duran-yüreğın ayrımlı ve kendi için özgür olan yasanın ve ona bağlı olan insanın durumunu Hegel şu şekilde çözümler: "Bu yasaya ait olan insanlık yasa ile yüreğın kutlu birliği içinde yaşamaz, tersine ya dayanılmaz bir bölünme ve acı içinde ya da en azından yasaya uyarak kendi kendinin hazzından yoksunluk içinde yaşar ve onun çiğnenişinde kendi eşsizliğinin bilincinin eksikliğini

⁸ Hegel, a.g.e., s.343.

*Yasalık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

duyar. Çünkü o güçlü tanrısal ve insani buyruk yürekten ayrılmıştır ve yürek için salt bir görünüşdür ki, henüz ona bağlı olanı, yani güç ve edimselliği yitirmesi gerekir. Bu buyruk içeriğinde hiç kuşkusuz rastlantısal olarak yüreğin yasası ile uyuşabilir ve o zaman yürek ona boyun eğebilir; ama yürek için öz salt genelde yasalık değil, ama yasada kendi kendisinin bilincini taşıması, orada kendi doyumunu bulmuş olmasıdır. Oysa evrensel zorunluluğun içeriğinin yürek ile bağdaşmadığı yerde, zorunluluk içeriği açısından da kendinde hiçbir şeydir ve yüreğin yasasına boyun eğmelidir.”⁹ Görüldüğü gibi “yasa her şeyin ölçüsüdür” anlayışı burada yerini yasanın her koşulda bir ölçü olabileceğine dair güvensizliğe bırakmıştır. Aslında bu güvensizlik Platon’un *Devlet*’inde Trasymakhos’un dile getirdiği “adalet gücünün işine gelendir” savına yönelik olarak geliştirilen görüşlerin zemininde de bulunur. Platon daha önce belirtildiği gibi çıkarlarla uyumadığı yerde dahi adil olmanın zorunluluğundan bahsederek, iktidarın hizmetinde olduğu söylenen bir adalet anlayışını reddeder. Başka bir ifade ile iktidar Platon’a göre yasaları kendi çıkarına göre yapamaz, kullanamaz. Aristoteles bir adım daha ileriye giderek yasaların, her duruma uygulanacak denli kapsayıcı olmasının mümkün olmamasından ötürü, adaleti sağlamada eksik kalabileceğinden söz eder. Dahası iki tür yasadın söz etmekle o, insanın ahlâklılığını gerektiren bir yasa yorumlayıcılığının, adaletin hayata geçirilmesi için bir yol gösterici olduğunu ima eder. Son olarak Hegel’in “yüreğin yasası” olarak tanımladığı ve henüz edimselleşmemesi nedeniyle insana ait olan yasanın, mutlak olarak yazılı yasaya rıza göstermesi gereğini ortaya koymuş olması; iktidar ve adalet arasında, siyaset açısından olanlar ve olması gerekenler arasında süregiden bir tartışmaya dair yapılan vurgudur. Aynı zamanda bu vurgu siyaset felsefesi açısından “vicdan” tartışmasını da başlatacak teorik zemine sahiptir. Antigone’un siyasi bir temsili figür olarak *Tinin Görüngübilimi*’nin Ruh Bölümü’nde ortaya çıkışını inceleyen *Hegel, Edebiyat ve Temsilci Sorunu* adlı çalışma, Hegel’in Antigone okumasının bir vicdan tartışması olarak görülüp görülemeyeceğini sorgulamaktadır. Allen Speight’ın, Hegel’in Antigone yorumu şöyle özetlenebilir: “Hegelci Antigone’un Yunan etik yaşantısının yapılarını ifşa eden bir figür olarak Ruh Bölümü’ndeki rolünü sabırsızlıkla bekleyerek mi okumalıyız? Yoksa sözlerine yer verildiği az önceki satırlara bakarak, onu daha çok Kant tarafından açılan ahlâki dünya için elzem olan vicdan ile ilgili belirgin kaygılarını açığa çıkarma amacı taşıyan bir figür olarak mı görmeliyiz? Bir anlamda Antigone, aynı anda her ikisidir de – Yunan aceleciliğinde eylemin açılışını yapan ve *Tinin Görüngübilimi*’ndeki rolüyle Hegel’in, Kant’ın eleştirel devriminin ardından

⁹ Hegel, a.g.e., s.244.

oluşan okurlarının kaygılarıyla belirlenecek olan bir figür. (...) Bu iki yönlülüğü yani Antigone'un rolünün Ruh bölümünde eylem sorununu açması ve diğer uzlaştırıcı rolü, onu Hegel'in Antigone'u yapan sebeplerin bir kısmıdır. Aynı zamanda Hegel'in okumasının Antigone'un eylemlerindeki Yunan bağlamını ayırma çabalarına rağmen yine de Antigone'u vicdan sorununun modern kadın kahramanı olarak okumaktan kaçınamayan diğer baskın yorumlarına karşı tek bir avantajı vardır: Hegel'in açıklaması Yunan düşüncesinin önemli yorumsal farklılıklarını -örneğin, eylemin karakter üzerindeki üstünlüğünü- fark ederken aynı zamanda da eylemin, vicdanın modern değerlendirmelerine yol açacak olan temsilcilik konusu hakkındaki iddiaları nasıl başlattığını göstermektedir."¹⁰

Vicdan meselesi ve vicdanın eylem açısından yönlendirici bir etken olup olamayacağı tartışması, temsil sorunuyla şu bağlamda ilişkilendirilebilir: Antigone örneğinde olduğu gibi yasaya karşı çıkan edim, vicdanın ya da Hegelci bir tanımlama ile "yüreğin yasasının" temsildir. Bu temsili, ahlâki bir yorumdan ayıran siyasi karakter, eylemin arzu ya da iştah kaynaklı değil, "hak"ı gözeten yasallık durumunu temsil ediyor olmasıdır. Bu nedenle Speight'ın da yukarıdaki satırlarından anlaşılacağı gibi Antigone Hegel için ayrıcalıklı bir figür olarak eyleminin çatışmacı ve siyasi temsili rolü ile tanınır. Bir değerler çatışması olarak kolaylıkla tanımlanabilecek olan bu çatışma, Hegel'in bir etik temsilci olarak da tanımlandığı Antigone yorumunda içerilmiştir. Dolayısıyla Hegel için, Antigone'un çatışmayı temsil eden eylemi, modern etik yaşamın herhangi bir eylemi gibi, temsilcinin kendi icrası olarak bir anlamda özgür diye nitelendirilebilecek kasıtlı bir eylemdir. Eylemin gerçekleşmesi ile kendini hayata geçiren doğanın yasası ya da içsel yaşamın yasası olmakla vicdan, Hegel'de kaynağını kimsenin bilmediği ölümsüz bir yasa olarak karşımıza çıkar. Bu hayata geçiş evrensellik tartışmasında onu yazılı yasanın üzerine yükseltir. Bu düşünce *Derinlik: Evrensel Bir Değer* adlı çalışmada şöyle ifade edilir: "Diğer bir ifade ile, Antigone'un yasası 'subjektif ve sezgisel' fakat aynı zamanda ahlâki olan içsel yaşama ait ise, Antigone'un yasasının meşruiyeti Kreon'un yasasının üzerindedir. Sonuç olarak o, trajik pathosun kaynağını ortadan kaldırması gereken 'ebedi yasa'dan türer."¹¹ Adil olanın yasa ile ilişkisi bu bağlamda bu tartışmanın en önemli başlıklarından biridir.

Yasallık ve adaletin zaman zaman aynı dili konuşmaması, siyaset

¹⁰Allen Speight, *Hegel, Literature, and the Problem of Agency*, Cambridge University Press, England, 2001, s.51.

¹¹ Jean Gabbert Harrell, *Profundity: A Universal Value*, Pennsylvania University Press, University Park PA, 1992, s.144.

*Yasalık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

felsefesinin tarih boyunca önemli açmazlarından biri olarak görülmüştür. Adaletin iktidar ile olan müphem ilişkisi de çağdaş siyaset felsefesi için önemli bir tartışma konusudur. Temsil, tanınma, vicdan gibi tartışma başlıkları çağdaş siyaset felsefesi için anahtar kavramlar olarak güncelliğini korumaktadır. Bu tartışmaları yürüten en önemli isimlerden biri şüphesiz ki Judith Butler'dır.

Çağdaş feminist ve siyaset felsefelerinin belirleyici isimlerinden biri olan Butler'ın Antigone'u çağdaş siyaset felsefesinin önemli bir figürü olarak belirlemesi bu tartışmalara bir örnek olması açısından oldukça verimlidir. Bu soruna Butler, Aristoteles ve Hegel'in Antigone yorumlarının bir devamı niteliği taşımaya elverişli görüşlerinde yer verir. Butler'a göre Antigone'un, ne Hegel'in sözünü ettiği normatif akrabalık ilişkilerini ne de karşı durduğu iktidara hiçbir surette bulaşmamış bir feminizmi temsil etmesi mümkündür. Ona göre Antigone, siyasi bir figür olarak başka bir siyasi olanağa işaret etmesi açısından oldukça önemli bir konumdadır. Sözü edilen olanak ise bir temsil meselesi olarak siyaset değil, temsil ve temsil edilebilirliğin sınırları serimlendiğinde ortaya çıkan siyasi olanaktır. Başka bir ifade ile temsil sorunu açısından Antigone, Butler'a göre bir eşiği temsil etmektedir. Yani polisin dışında ama polisin onsuz olamayacağı bir "dış". Butler ironilerin Hegel'in sandığından daha derin olduğunu, hem Antigone'u hem de Hegel'in yorumlarını tartışarak ifade eder: "Sonuçta Hegel konuşur ve tam da özel alanda tecrit edilmesi gereken zamanda kamusal alanda konuşur. Tam da konuşmanın içermesi gereken sınıra nahoş bir karakter kazandıran bu siyasiliğin sınırlarını ihlal eden bu konuşma ne tür bir siyasi konuşmadır? Hegel (...) Antigone'nin ev tanrılarının yasasını, Kreon'un ise devletin yasasını temsil ettiğini iddia eder. Bu ikisi arasındaki çatışmanın, adalet konusunda nihai karar mercii olarak devlet otoritesi karşısında akrabalığın mutlaka geri çekilmesi gerektiği bir çatışma olduğunda ısrar eder. Başka bir deyişle, Antigone akrabalık ile devlet arasındaki eşiği temsil eder; *Tinin Görüngübilimi*'nde karşımıza çıkan bu durum, tam anlamıyla bir *Aufhebung* (aşma) olmayan bir geçiştir, çünkü etik düzen ortaya çıktığında Antigone hiç muhafaza edilmeden aşılır."¹² Butler görüşlerinin devamında Antigone yorumunun Hegelci mirasının, akrabalık ile devlet arasında köklü bir ilişki kursa bile bu ikisinin birbirinden ayrılabilceğini varsayar gibi olduğunu belirtir. Bu nedenle ona göre, bir karaktere akrabalık ya da devletin temsilcisi rolünü vermeye yönelik bütün girişimlerin tutarlılığını kaybetme eğilimi vardır. Butler birbirleriyle karşı karşıya geldiklerinde akrabalık ve devlet terimlerinin kendilerinin ayrı ayrı varlıklarını sürdürmelerinin mümkün olup

¹²Judith Butler, *Antigone'nin İddiası*, çev. Ahmet Ergenç, Kabalı Yayınları, İstanbul, 2007,s.15-16.

olmadığını sorgulayarak tartışmayı başka bir boyuta taşır. Ancak Antigone'un isyan ettiği devletin dilini özümsemişini* ifade ederek, muhalif siyasetin kendisi için ne anlama gelmediğini ifade etmiş olur. Antigone'un temsil ettiği eşiği bu bağlamda o, dile getirilemez olanla kavranabilir olan arasına yerleştirir. Tüm bu ikilemleri Butler, Hannah Arendt'e de atfta bulunarak "kamusal alanın melankolisi" olarak adlandırır. Butler'ın bu tanıma ulaşmasını sağlayan soru, kamusal insan inşasının dışında bırakılan insani olanın nasıl anlaşılması gerektiğidir. Aynı zamanda bu insan olarak tanınmayı mümkün kılanın - ki bu tanınma olmaksızın Butler'a göre insan varlık kazanamaz- ne olduğu sorusudur. Buradan hareketle Butler'ın Antigone yorumu onun şu sözleriyle özetlenebilir: "Peki böyle bir sahnede Antigone kimdir; onun sözlerini, dramının olaylarına, gerçekleştirici eylemlere dönüşen sözlerini nasıl yorumlamalıyız? Antigone insani alana dâhil değildir, ama onun diliyle konuşur. Eylemde bulunması yasaklanmışken yine de eylemde bulunur ve eyleminin mevcut bir norma kolayca uyarlanıvermesi pek mümkün değildir. Eylemde bulunmaya hakkı olmayan biri olarak eylemde bulunurken insanın önkoşulu olan akrabalık terminolojisini altüst eder ve dolaylı olarak bu önkoşulların aslında neler olması gerektiği sorusunu sordurur bize. Dışında bırakıldığı hak sahipliği dili içerisinde konuşur, nihai bir özdeşleşmenin mümkün olmadığı iddia diline katılır. Eğer Antigone insansa o zaman insanda bir anlam kayması olmuştur: Artık sözcüğün asıl kullanımını bilmiyoruzdur. Ve asla kendine ait olamayacak bir dili ele geçirdiği ölçüde, siyasi normların dağarcığında bir çaprazlama işlevi görür. (...) Antigone edimde bulunur, konuşur, söz ediminin ölümcül bir suç olduğu kişi haline gelir, ama bu ölümcüllük onun yaşamını aşar ve kavranabilirlik söylemine- bu söylemin gelecek vaat eden kendi ölümcüllüğü olarak, bu söylemin sapmış, emsalsiz geleceğinin toplumsal biçimi olarak- girer."¹³

Butler'ın hemen hemen tüm çalışmalarına damgasını vuran temel düşüncesi, insan olarak tanınmayı mümkün kılanın ne olduğu sorusudur. Kimin yaşamının yaşam sayıldığı, kimin ölümünün ölüm sayıldığı üzerinden açıklanır. Başka bir ifade ile yaşamları ile tanınır olmayanların, ölümleri bir anlam ifade etmez. Kamu ile özel arasında hayali bir yere sıkıştırılan özne, yaşam ve ölüm arasında karanlık bir yerde durur. Dolayısıyla onların ölümlerinin yası tutulmaz. Çünkü onlar insan olarak tanınmamışlardır. Antigone'u kendine atfedilen belirsiz eşikten çıkararak, tanınmasını sağlayan, onun karşı çıkış edimidir. Butler'a göre karşı çıktığı iktidarın diline sığınmış

* Aynı şekilde Butler, trans bireyin kadınlık ya da erkeklik taklidi ile onlarla aynı dile öykünmesini doğru bulmaz.

¹³Judith Butler, Antigone'nin İddiası, s.111-112.

*Yasalık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

olsa da; sahiplendiği değerler adına başka bir ifade ile tanınmamayı ve lanetlenmeyi kabullenmeyen bir karşı çıkış ile Antigone kavranabilirlik söylemine yerleşir. Bu talep olmaksızın hiçbir özne siyasi alanda görünür olamaz. Eylemin siyasi karakteri ne türden olursa olsun bir kabullenmeyişi bir karşı çıkışı gerektirir. Bu yüzden Antigone değerler adına savaş veren trajik bir figür olmakla aynı zamanda siyasi bir incelemenin konusu haline gelir. Devlet karşısında aile, ölüm karşısında yaşam, erkek karşısında kadını temsil eden bir siyasi figür. Bu ikili karşıtlıklarda her bir uç kendi başına siyasidir. Luce Irigaray bir aile ferdini toprağın bağrına kavuşturma edimini konu olan bu tragedyayı, her biri kendi başına bir inceleme konusu olan bu ikili karşıtlıklar üzerinden inceler. Bu en üstün ödevin, ilahi yasayı ya da “tekilin” karşısındaki olumlu etik eylemi tesis ettiğini düşünür. Tikel ve evrenselin, ilahi ve yazılı yasanın, erkeğin ve kadının, yaşamın ve ölümün bu tragedyaya üzerinden tasviri Irigaray’ın şu sözleriyle açıklanabilir: “(B)u arada insansal yasa, olumsuz bir anlamı bu tekile dayatır. Aslında kenti oluşturan her üye hem hayatta kalma hem de kendine has bir kendi-için-varolma hakkına sahiptir; tin burada kendi gerçekliğini ya da orada olmağını yeniden bulur. Ama tin, aynı zamanda bütünü kuvvetidir ve böyle olduğu için tin *bu parçaları bir olumsuzda* toplar. Onları, bu bütünlüğe bağımlılıklarına ve yaşamlarını sadece bu bütünlükte/bütünlükten almanın bilincine geri çağırır. Böylece, mal mülk edinmek ya da zevk aramak gibi öncelikle tekil amaçlar doğrultusunda temellenebilecek bağlar –ki ailevi bağlar da buna dahildir-, bu yakınlıkta gelip onları sarsan, bu içe dönüklükten çıkaran, bu bağımsızlıklarını bozan, hepsini parçalanmayla tehdit eden bir savaşı çağırır. Öyleyse devlet, tekilliğin bu düzenine gömülmüşlere efendilerinin kim olduğunu hissettirmelidir: ölüm. Onları, doğal orada olmağında yutulmaktan, duyumsanır olana gerilemekten ya da bilincin kendisinin sahiplenebileceği tüm yüklerden muaf bir ötedeki esrimeden sakınır. Demek ki, *ölüm kültürü ve ölüm kültürü* ilahi yasa ile insani yasayı birbirine ekleyen şeydir. Ya da hatta erkek ile kadın arasındaki, en azından etik boyuta yükselmiş ilişkiye izin veren şey...”¹⁴

Yukarıdaki alıntının Michel Foucault’un modern öncesi “öldürme hakkına sahip” iktidar kavrayışlarını betimlediği düşünceleri göz önüne alındığında, devletin gücünü tanımlamak dışında özel bir içeriği vardır. Antigone’un bu yorumunda yalnızca ölümün ya da bu gücü kullanma yetkisine sahip devletin ya da iktidarın yetkisi tanımlanmaz. Burada doğal ya da başka bir ifade ile olumsal orada olmağlığı gerçek bir varoluşa dönüştüren

¹⁴Luce Irigaray, ...cemaatin ebedi ironisi...çev. Yağmur Ceylan Uslu, Cogito, sayı 58, YKY, İstanbul, 2009, s.160-161.

bir gereklilikten söz edilmiş olması bu özel içeriğin bir kısmını içerir. Gereklilik elbette kutsala, değerli olana, hakka yönelmiş iktidara dair başkaldırı edimidir. Ancak öncelikli olarak bu gereklilik, olanı değil, olması gerek'i tanımlayan, sorumluluğu zorunlu bir edime dönüştüren sahip olunan değerlerin kabulüdür. Bu açıdan Antigone değer konulu hem siyasi bir tartışmanın, hem de etik bir tartışmanın konusu olarak ele alınabilir. "Olumsal olarak orada olmaklık" ancak bu şekilde etik ya da siyasi bir ilişkinin belirli hale gelen herhangi bir temsilini açığa çıkarabilir. Başka bir açıdan ise, kişinin eyleminin sonuçlarına katlanabilme iradesine sahip oluşu, ancak harekete geçiren "değer"lerin bilinci üzerinden mümkündür demek yanlış olmayacaktır. Bu Hegel'in Antigone'un ediminin sonuçlarına katlanışına dair yaptığı vurguda örtük olarak içerilmiştir. Aristoteles'te konuya daha genel bir açıklama eğilimi vardır. Aristoteles'e yapılacak bir geri dönüşle, eylemin sonucunun amaç ile ilişkisi bu sayede aydınlatılabilir.

Aristoteles *Eudemos'a Etik*'te, insanların kendilerine bağlı pek çok şey olduğundan söz eder. Bu tür şeylerin ilkeleri de ona göre insanların kendileridir. Dolayısıyla Aristoteles'e göre, insanın ilkesi ve hâkimi olduğu nice eylem varsa bunların hem olması hem de olmaması olumsaldır. Yani bunların oluşması ya da oluşmaması insana bağlıdır, çünkü onların olması ya da olmamasının hâkimi sözü edilen kişidir. Başka bir ifade ile yapmanın ya da yapmamanın kendisine bağlı olduğu şeylerin nedeni odur. Aristoteles şöyle söylemektedir: "Nelerin nedeni ise onlar ona bağlı. (...) Şu açık: hem erdem hem de kötülük, insanın eylemlerin nedeni ve ilkesi olduğu konularla ilgilidir. Demek ki insan hangi eylemlerin nedeni ve ilkesidir bunu belirlemek gerekiyor. İsteyerek ve her bir kişinin tercihine bağlı olan şeylerin nedeni odur, istemeyerek olanların nedeni ise o değildir, buna hepimiz katılırız. İnsan tercih ederek yaptığı her şeyi isteyerek yapar, bu açık. Öyleyse şu da açık: hem erdem hem de kötülük isteyerek yapılanlarla ilgili olsa gerek."¹⁵ Bu alıntıdan anlaşılacağı gibi, olması ya da olmaması kişinin kendisine bağlı olan şeylerde kişi, istemesine bağlı olmayan şeyleri zor ile değil, isteyerek yapar. Buradan çıkan sonuç kendisine bağlı olmayan şeyleri bir biçimde zor ile yaptığıdır. Ancak Aristoteles burada "zor"un mutlak anlamda olmadığı yönünde bir uyarıda bulunur. Çünkü bu durumda kişi yaptığı şeyin kendisini değil, o ne içinse onu tercih ediyordur, nitelik burada da bir fark vardır. Aristoteles'e göre biri saklambaç oynarken yakalanmamak için birini öldürüp de zorunda kaldığı için bunu yaptığını söyleyecek olsa gülünç duruma düşecektir. Yapılacak ayırmada kural oldukça basittir ve şöyle özetlenebilir: Yapılmadığı takdirde daha büyük bir kötülük ve daha acı verici bir şeyin

¹⁵Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi, İstanbul, 1994, s.71.

*Yasalık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*

olması gerekliliği. Ancak bu durumda insan yaptığını zor ile değil, zorunda kaldığı için yapmış olacaktır. Politik yaşam, isteyerek yapılan eylemlerin, ruha ya da başka bir ifade ile erdeme uygun etkinliğini gerektirir. Dolayısıyla politik eylem, isteyerek yapılanlar sınıfına girer ve eyleyenini sonucundan sorumlu kılar. Sorumluluk eylemin politik içeriğinde vardır ve bundan kaçış mümkün değildir. İşte Antigone, adaleti temsil eden değerler adına mücadele veren -bu mücadeleyi iktidara karşı yürüttüğü için de politik olan- bilinçli eylemin anlatımı olarak tanınmıştır. Tanınmayı gerçekleştiren ve eylemi görünür kılan, politik süreçte çoğu kez sonucuna rıza göstermeyi baştan kabullenen bu karşı çıkma ve yok sayma formudur. Antigone'un eylemi şiddet içermez. Şiddetsiz bir reddedişin temsili olması nedeniyle onu, modern sivil itaatsizlik tartışmalarının da trajik figürü olarak görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Antigone, Sofokles, çev. Ayşe Selen, Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul, 2011.
- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Aristoteles, Eudemos'a Etik, çev. Saffet Babür, Dost Kitapevi, İstanbul, 1994.
- Aristoteles, Retorik, çev. Mehmet H. Doğan, YKY, İstanbul, 2001.
- Butler Judith , Antigone'nin İddiası, çev. Ahmet Ergenç, Kabalı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Harrell Jean Gabbert , Profundity: A Universal Value, Pennsylvania University Press, University Park PA, 1992.
- Hegel, Tinin Görüngübilimi, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İkinci Baskı, İstanbul,1994.
- Hegel, Philosophy of Right, Translated by S.W Dyde, Batoche Books, Kitchener; 2001.
- Luce Irigaray, ...cemaatin ebedi ironisi..., çev. Yağmur Ceylan Uslu, Cogito, sayı 58, YKY, İstanbul, 2009.
- Speight Allen ,Hegel, Literature, and the Problem of Agency, Cambridge University Press, England, 2001.

*Yasallık ve Adalet Ayrımında Eylemin Değeri:
Aristoteles, Hegel ve Judith Butler'ın Antigone Yorumları*